

Matti Apunen

Vallan pirstaleet: Mitä demokratia aikoo tehdä voitollaan

Tampere-klubin Aamulehti-luento 16.9. 2013

Tampere-talo

Johdanto

Demokratia on kriisissä. Se ei ole äkillinen kriisi, joka johtuisi autoritäärisestä paineesta, vahvojen poliittisten johtajien ja globaalien suuryritysten vyörytyksestä. Demokratiaan uskotaan vahvemmin kuin koskaan, ja demokratia on levinnyt viimeisen 50 vuoden aikana poliittiseksi normiratkaisuksi. Mutta samalla demokratia on vaikeuksissa, koska tuntuu että se ei tiedä mitä se tekisi voitollaan. Euroopassa demokratia on voittanut, mutta samalla alamaiset ovat demokratiaansa tyytymättömiä ja hakevat sille uusia muotoja.

Demokratiaan halutaan kiivaasti rakentaa oikoteitä, ratkaisuna siihen luottamuspulaan jota kansalaiset ilmaisevat edustukselliselle demokratialle. Epäluottamuksella tarkoitan sitä, että kansalaiset ovat passiivisia, siis äänestävät laiskasti, mikä vie pohjaa poliittisten päätösten legitimitetiltä. Samalla ihmiset pitävät poliitikkoja epäluotettavina; suomalaisissa ammattien arvostusmittauksissa poliitikot ovat toistuvasti vertailujen pohjilla. EVA:n Arvo- ja asennemittauksessa vain 1 % suomalaisista ilmoitti tuntevansa ”suurta luottamusta” poliittisiin puolueisiin. Samantyyppisiä tuloksia lienee helppo löytää muualtakin.

Näitä mainittuja oikoteitä ovat yhden asian liikkeet ja erilaiset vaatimukset ”suorasta demokratiasta”. Väitän: Kumpikaan näistä ei ole ratkaisu alkuperäiseen ongelmaan. Suora demokratia on harvoin konstruktivistista ja sovitteluvaa. Suoran demokratian vaatimukseen sisältyy enemmänkin ajatus lisätä mahdollisuuksia sanoa ”ei”, siis tavallaan laajentaa yksittäisten ihmisten veto-oikeutta.

Todellinen ratkaisu on kuitenkin mahdollinen. Todellinen ratkaisu on hyveiden korostaminen, kansalaisuuden vahvistaminen, parempi valinnanvapaus ja aktiivinen mahdollisuus osallistua sitä kautta omaa elämää koskevien päätösten tekoon.

Halvauksen oireet

Vaadimme lisää demokratiaa ja olemme saaneet lisää demokratiaa. Poliittisten vaalien määrä on kasvanut viimeisen 50 vuoden aikana, mutta samalla yhä useammat demokratiat potevat täytäntöönpanovajetta.

Yhdysvallat on poliittisesti halvaantunut. Eurooppa ei saa ratkaistua ydinongelmiaan. Edes kaikkia hyödyttävät edistysratkaisut eivät etene. Tiedämme hyvin, että esimerkiksi Euroopan digitaalisten sisämarkkinoiden luominen helpottaisi merkittävästi kansalaisten ja yritysten elämää. Sen ohessa se tuottaisi BKT-kasvulle sykäyksen, joka olisi suuruudeltaan samaa tasoa kuin taloudellisten sisämarkkinoiden luominen 1990-luvulla. Siitä huolimatta digitaaliset sisämarkkinat eivät etene, hanke ei ole kunnolla edes alussa.

Suomi on lamaanutunut. Välttämättömiksi ja lopulta väistämättömiksi tiedetyt päätökset työurien pidentämisestä siirtyvät tulevaisuuteen, ja hallitus ei kerro keinoja ja yksityiskohtia, ainoastaan epämääräisen ”tahtotilan”. Nämä tahdonilmaukset ovat kuin juopon toistuvia lupauksia raitistumisesta – *ei ehkä tänään, mutta vuoteen 2017 mennessä olen paljon paremmassa kunnossa. Ongelmani on hallinnassa!*

Vakavin tilanne on tietysti Yhdysvalloissa, jossa ainoa oikea sana kuvaamaan tilannetta demokraattien ja republikaanien välillä on umpikuja, mutta eräät Euroopan maat eivät ole juurikaan parempia. Italiassa hallituksen muodostaminen on tunnetusti kroonisesti vaikeaa, kyse ei ole vain ohimenevästä häiriötilasta. Pelkään pahoin että tämä häiriötila on myös Suomen yllä huhtikuussa 2015 jolloin järjestetään seuraavat parlamenttivaalit. Belgia eli vuosina 2010-11 peräti 541 vuorokautta ilman hallitusta – kyseenalainen maailmanennätys – ja hallitussopua ei lopulta tuottanut poliittinen järkiintyminen vaan pelko maan luottoluokituksen pudottamisesta.

Se on muuten sama syy, joka lopulta ajoi Suomen hallituksen muutama viikko sitten taloudellisiin laihdutuslupauksiin.

Demokratialla on kokonaan uusia työkaluja. Sosiaalinen media teki kaikista median sisällöntuottajia ja loi uuden paineen valtaapitäville. ”Ei ole demokratiaa ilman Twitteriä,” intoilivat turkkilaiset mielenosoittajat kesäkuussa 2013. Valtamedian katsottiin olevan niin korruptoitunut, että tietojen välitystä ei voinut jättää sen varaan. Ns. arabikevään kansannousut laskettiin sosiaalisen median saavutukseksi, vaikka esimerkiksi Egyptissä sosiaalista mediaa käytti lopulta tutkimusten mukaan suhteellisen pieni joukko egyptiläisiä.

Mutta muutos on kiistaton. Kansalaiset vaativat päästä suoraan mukaan päätöksentekoon, ja tämä ei ole ystävällinen toivomus vaan ehdoton vaatimus. Tämä vaatimus koskee myös tiedotusvälineitä, sen tietää jokainen mediassa viime vuosina työskennellyt. Ihmiset katsovat omistavansa median, vaikka eivät omistaisi osakkeita tai maksaisi edes tilausmaksua, ja he kysyvät missä ovat ne yhtiökokoukset jossa he voivat ilmaista suoraan itseään.

Olemme saaneet lisää demokratiaa, mutta valta on hauraampaa. Istuvat hallitukset on viime vuosina äänestetty ulos Isonsa-Britanniassa, Ranskassa, Italiassa, Espanjassa, Irlannissa, Kreikassa, Portugalissa, Hollannissa, Tanskassa, Latviassa, viikko sitten Norjassa ja tietysti Suomessa (2011). Valtansa ne säilyttivät Puolassa, Virossa, Ruotsissa.

Kansa haluaa sanoa sanansa myös yrityksistä. Occupy Wall Street ja sen sisarliikkeet jäivät toistaiseksi vaikutukseltaan vähäiseksi, mutta signaalina niitä on vaikea ohittaa. Ja niin erikoiselta kuin se kuulostaakin, valta on ohuempaa myös suuryrityksissä. Vuonna 2011 peräti 14,4 % globaalien yritysten toimitusjohtajista (CEO) joutui jättämään paikkansa kuten Moisés Naím osoittaa kirjassaan *The End of Power*.

Oikotietä valtaan

Politiikkaa johdetaan entistä enemmän mielipidemittauksilla. Demokratian valuvikoja halutaan hoitaa kansalaisaloitteilla ja erilaisilla suoran ja ”helpon” demokratian muodoilla. Uskomme, että jos vaalibussi tulisi ihmisten luokse, saisimme hoidettua alhaisen äänestysprosentin. Ja jos meillä olisi enemmän suoran kansanvallan muotoja, hoitaisimme politiikan laatuongelman ja kansalaisten kyynisyyden ja tyytymättömyyden.

Vaalibussi ei ratkaise passiivisuutta. Suorat kansanvaalit eivät ratkaise politiikan laatuongelmaa, ikävä kyllä.

Katsokaa Kaliforniaa. Vaurasta Kalifornian osavaltiota on hallittu vuosikymmeniä suuren kansanäänestysten kautta. Lopputulokset ovat olleet usein absurdeja: sama äänestäjäjoukko saattaa vaatia samalla kertaa julkisten palveluiden parantamista ja verojen tuntuva keventämistä. Paradoksi ei ole täysin mahdoton, jos lähtökohtana on julkisen sektorin tuottavuuden kasvattaminen, mutta epäilen vahvasti että tämä ei ollut päällimmäisenä kalifornialaisen äänestäjäkunnan mielessä kun se piirsi rasteja äänestyskupongin ruutuihin.

Suomessa ajatus kansalaisaloitteesta on hyvin suosittu. 50 000 nimeä riittää nostamaan kansalaisten agendan eduskunnan istuntosaliin. Mikä on siis ongelma, jos näin luodaan kansalaisille rinnakkaiskanava tehdä esityksiä lakimuutoksista?

Ongelma syntyy siitä, että kansalaisaloite nostattaa voimakkaita odotuksia, joihin aloitteen tekijät toivovat nopeaa myönteistä reaktiota. Yleensä he ylläriarvioivat ehdotuksensa poliittisen vetovoiman, koska he uskovat useimpien

muiden allekirjoittavan ehdottajien arvomaailman, tai ekstrapoloivat Facebook-sivuston tykkääjien joukon kansan enemmistöksi. Jos kansalaisaloite torjutaan parlamentissa, seurauksena on voimakas poliittinen turhautuminen ja tyytymättömyys. Poliittikkaa pidetään entistä enemmän likaisena, ennalta sovittuna pelinä, ei kompromissien taiteena – jollaiseksi se alun perin luotiin.

Kansalaisaloitteen takana on käsitys siitä, että demokratia on nyky muodossaan liian hidas, ja hyvällä aikomuksella on oikeus kulkea ohituskaistaa. Kyseessä on eräänlainen yhteiskunnallinen *car pool lane*, kimppakyytিকাista, jossa ryhmä samaan päämäärään matkustavat kansalaiset saivat ohittaa muut, jotka jonottavat ruuhkaisella vieruskaistalla omien yksilöllisten murheittensa kanssa.

Toinen suosittu oikotie on kansalaistottelemattomuus.

Kyse on ”oikeasta” aikomuksesta jonka jälkeen kieltäytyminen tai jopa aktiivinen vastarinta ja vahingonteko muuttuvat hyväksyttäväksi tai jopa ihanteelliseksi. Kansalaistottelemattomuus on poliittisen toiminnan erikoinen poikkeama muuten hyvin tiukkaan laillisuusvaatimukseen. Katsomme, että ”voimakas moraalinen syy” oikeuttaa ihmisen olemaan piittaamatta laista, mutta tässäkin vaatimuksessamme emme ole johdonmukaisia.

Ymmärrämme esimerkiksi luonnonsuojelun tai laittomien nettilatausten nimissä tapahtuvaa kansalaistottelemattomuutta, mutta tuomitsemme uskonnollisista syistä tapahtuvan kansalaistottelemattomuuden – esimerkiksi tapauksessa, jossa sairaanhoitaja kieltäytyy tekemästä aborttia oman etiikkansa perusteella.

Suomen sisäministeri Päivi Räsänen, joka edustaa kristillisdemokraatteja ja on vakaumuksellinen kristitty, lausui kesällä puheessaan että joissain tilanteissa moraalinen voi asettua lain yläpuolelle, Hän tarkoitti erityisesti edellä kuvattua aborttitilannetta. Räsänen sai vastaanansa raivoisan ryöpyn vastalauseita, joissa vaadittiin hänen anteeksipyyntöään, eroaan tai näiden erilaisia yhdistelmiä.

Keskustelussa oli silmiinpistävä, että monissa tapauksissa samat ihmiset, jotka kiivaimmin moittivat ministeri Räsästä lain väheksynnästä, hyväksyivät epäröimättä kansalaistottelemattomuuden toisaalla. *Epäjohdonmukaista?* Ei Räsäsen arvostelijoiden mielestä.

Entä ovatko väestön valtavirtaa edustavat, taloudellisesti vahvassa asemassa olevat ryhmät – kuten vaikkapa minun kaltaiset ihmiset – oikeutettuja kansalaistottelemattomuuteen? Vai onko kansalaistottelemattomuus varattu vain progressiivista verotusta vastaavaksi vallanjakomekanismiksi jossa marginaaliryhmät voivat tasoittaa vallan epätasapainoa? Jos hyväksymme tämän periaatteen, olisi tietysti kohtuullista tietää missä kulkee tämän taseusmekanismin peruslinja, jonka alapuolella kansalaistottelemattomuus on hyväksyttävää.

Perimmäinen, sinänsä järjeenkäypä osallistumisen peruskysymys kuuluu: miksi osallistua hitaaseen ja vaivalloiseen poliittiseen prosessiin, jos nopeampikin vaihtoehto on olemassa? Poliittisessa prosessissa ja valmistelussa joutuu altistumaan ikäville vastaväitteille ja hetkittäin jopa päteväen kuuloisille argumenteille. Miksi nähdä tämä vaiva, jos on mahdollisuus viime hetken vastustukseen, siis mahdollisuus käyttää veto-oikeutta tai valitusoikeutta?

Suomalainen yhteiskunta on rakentanut valtavan määrän vahvistettuja mahdollisuuksia sanoa *ei*, ja hyvin vähän vahvistettuja mahdollisuuksia sanoa *kyllä*. Siksi yhden asian liikkeet ovat saaneet suhteettomasti valtaa suomalaisessa vallanjako-opissa, jossa perinteisiä montesquieuilaisia vallanjako-opin elementtejä on vahvistettu uusilla valtiomahdeilla (ns. kolmikantajärjestelmän osapuolet, aktivismi).

Yhden asian liikkeet eivät ole sankarillista vastarintaa, ne ovat usein poliittista ylellisyyttä. Yhden asian liikkeet voivat olla huolissaan vain yhdestä asiasta kerrallaan. Niihin on helppo liittyä ja ne on aikanaan helppo jättää.

Ne saavat helposti julkisuutta, koska median toimintaa ohjaa *sentimentalismi*, ajatus jonka mukaan raskaimmin kärsineen ihmisen näkemys on vilpittömin. Siksi media etsii mieluummin kärsimystä kuin kokonaiskuvaa. Siksi vaikkapa rikoksen uhriksi joutuneesta ihmisestä tulee hetkeksi kriminaalipolitiikan asiantuntija, jonka mielipiteitä ei

aseteta kriittiseen vastavaloon. Siksi merkittävän kunnallisen rakennushankkeen vieressä asuva ihminen on hetken yhdyskuntasuunnittelun asiantuntija. Älkää käsittäkö minua väärin: näillä ihmisillä on tietenkin oltava mahdollisuus sanoa sanansa. Arvostan ympäristöliikkeen saavutuksia ympäristötietoisuuden kasvattamisessa, mutta yhtäläisen arvostuksen ympäristön laadun parantamisessa ansaitsisi teknologia.

Nykyisessä poliittisessa keskustelussa todistustaakka on aina sillä, joka huolehtii kokonaisuuksista. Kaupungin huutava asuntopula ei ole sentimentalistisessa katsannossa ollenkaan niin suuri asia kuin näköala yhden asukkaan asunnosta, joka menee pilalle naapuritontille rakennettavan talon vuoksi.

Yhden asian liikkeiden vastine virkamieskunnassa ovat sektorivirkamiehet.

Tyypillinen sektorivirkamies on esimerkiksi tietosuojavaltuutettu, jonka tehtävä on pääsääntöisesti kantaa huolta kansalaisten maksimaalisesta tietoturvasta. Minkälaisia inhimillisiä tai taloudellisia ulkoisvaikutuksia tietoturvapäätöksillä on, on sektoriviranomaisen näkökulmasta toissijainen kysymys. Potilastietojen siirtäminen hoitavalta lääkäriltä toiselle terveydenhoito-organisaatiolta ei ole mahdollista ilman potilaan lupaa, vaikka potilas olisi kyvytön lupaa antamaan, ja tietojen siirrolla pelastettaisiin hänen oma henkensä.

Monet tuntuvat uskovan, että ”pilaantuneessa” politiikassa viimeinen puhtain aseinen taisteleva ritari ovat NGO:t (*non-governmental organisations*), itsenäiset lobbaus- ja avustusjärjestöt. Katsotaan, että NGO ei ole sidoksissa valtiolliseen politiikkaan ja voi toimia ilman poliittista painolastia.

Mutta huomatkaa, että NGO:llakin on tulostavoite. NGO hakee rahoituksensa suoraan ihmisiltä, tai kuten usein tapahtuu, institutionaalisilta auttajilta. NGO:n on osoitettava rahoittajalleen, että toiminta on jollain tavalla tuloksellista. Siksi sen on osoitettava, että ongelma on olemassa ja vieläpä kasvamaan tai pahenemaan päin, ja NGO vakuuttaa että vain se voi tuottaa siihen *inhimillisen ratkaisun*. Inhimillinen ratkaisu on eri asia kuin kustannustehokkain ratkaisu tai vaikuttavuudeltaan paras ratkaisu. Inhimillinen ratkaisu on, *hmm*, inhimillinen, siis täynnä hyviä aikoja. Lisäksi suorassa rahankeruussa on luonnollista että NGO taipuu painottamaan niitä virtauksia, jotka ovat poliittisesti suosituimpia ja korrekkeimpia.

Kaiken kaikkiaan pirstaloituneessa poliittisessa kulttuurissa menestyvät räätälöitävät, matalan hierarkian organisaatiot. Siksi populistiset puolueet menestyvät Euroopassa, tai politiikan vastaiset (*anti-thetical*) puolueet kuten piraattipuolueet. Ne saivat paikoitellen merkittäviäkin ääniosuuksia mm. Saksassa ja Ruotsissa, agendalla joka oli yhdistelmä laveaa ideaa e-demokratiasta ja nurkkakuntaisia ongelmia. Uusimpien tietojen mukaan Saksan piraattipuolue on kuitenkin hajoamassa sisäisiin erimielisyyksiin. Matalimman hierarkian puolue, vaihtoehto vanhalle demokratialle, vajosi ennätysajassa sisäiseen kaokseen, nimittelyyn ja henkilökohtaisiin riitoihin.

”Holhotkaa minua!”

Poliittinen passiivisuus ei ole seurausta äänestämisen hankaluudesta. Syyt ovat merkittävästi laajempia ja ne kulkevat paljon syvemmillä.

Annamme mielellämme asiamme normien ja viranomaisten haltuun. Vastineeksi korkeista veroista siirrämme vastuuta elämästämme yhteiskunnalle. Yhä pienemmät asiat ja subjektiivisemmat oikeudet hoidetaan laeilla, ja luonnollisen elämän ratkaisujen piiri pienenee. Emme luota ihmisten ja yhteisöjen kykyyn päättää omista asioistaan. Sen sijaan luotamme, erikoista kyllä, siihen että ihmiset kykenevät löytämään ja valitsemaan vaaleissa ne superyksilöt, jotka voivat päättää muittenkin asioista.

Kansalaisuutemme kutistuu, normien lisääntyessä olemme enemmän hallintoalamaisia ja vähemmän itsenäisiä, kriittisiä, yhteistyökykyisiä kansalaisia.

Hyvää tarkoittavat normit passivoivat ja saavat meidät kääntymään sisäänpäin. Mitä tahansa näkö- tai kuuloetäisyydellä tapahtuukin, emme tartu asiaan vaan kiihdytämme vauhtia ja jätämme ongelman poliisin, palolaitoksen tai sosiaaliviranomaisten hoitoon.

Jos haluamme lailla rajoittaa huonoa käytöstä ja säädämme epäonnistuneen normin, on käsissämme pian yhden ongelman sijasta kolme. Vanha, ei-toivottu toiminta jatkuu jokseenkin kuten ennen. Sen lisäksi joudumme valvomaan uutta normia, jota ihmiset eivät selvästikään halua noudattaa. Ja näiden yhteisvaikutuksesta lainkuuliaisuutemme rapautuu.

”Säädä kymmenen tuhatta asetusta, ja ihmiset menettävät kunnioituksensa lakiin,” kuten Winston Churchill taitavasti asian tiivisti.

Suomalaiset ovat säätäneet sodan jälkeen ei kymmentätuhatta vaan 75 000 lakia ja asetusta. Niitä syntyy noin 1600 vuodessa. Korvaamme normeilla asioita, jotka ennen ratkaistiin normaalin sosiaalisen kanssakäymisen piirissä. Lakien taloudellisia ja sosiaalisia kustannusvaikutuksia ei lasketa riittävästi – jokaisella normilla on hinta.

Normitulva synnyttää siis institutionaalisen paineen passiivisuuteen. Lopullisesti sen legitimoivat tutkimus ja julkisuus.

Laimennettua päätöstä tai päättämättömyyttä on helppo perustella tutkimuksilla ja selvityksillä. Maailmassa ei ole pulaa tutkimusdatasta, kirjavasta numeromateriaalista, ja pahimmillaan samaa dataa voi käyttää notkeasti kahteen toisilleen vastakkaiseen tarkoitukseen. Jos vaadimme lähes täydellistä varmuutta epävarman ratkaisun riskittömyydestä tai taloudellisen ratkaisun täsmällisestä takaisinmaksuajasta, on hyvin vaikea löytää päätöksentekijää, joka ottaisi tutkijan osoittaman riskin omalle kontolleen. Sama koskee myös korporaatioiden päätöksentekoa.

Kuvaan kuuluu se, että olemme yllättävän taitamattomia arvioimaan riskin todennäköisyyttä, emme osaa riittävästi hahmottaa haitallisen substanssin pitoisuuksia ruoassa tai kemikaalissa; miljoonan ja miljardin mittakaavan hahmottaminen on jopa kokeneille numeronkäyttäjille hyvin vaikeaa.

Tämän lisäksi kartamme riskejä hyvin epäsymmetrisesti, siis epäjohdonmukaisesti ja tavalla, joka korostaa päätöksenteon epävarmuutta ja heikkoutta.

Yliarvioimme räikeästi uusia riskejä ja aliarvioimme vanhoja, kuten Kevin Kelly kirjoittaa erinomaisessa kirjassaan *What Technology Wants* (2010). Sietokykymme tunnettuihin, ”vanhoihin” riskeihin kuten alkoholiin, on varsin suuri. Emme pidä sienten tai marjojen poimintaa niin riskialttiina toimintana, että sitä tulisi säädellä, vaikka metsässä kulkiessa loukkaantumisen, eksymisen tai väärän sienien poimimisen mahdollisuus on huomattavan suuri. Lähes jokaisella on omakohtaisia kokemuksia jostain näistä.

Toinen epäsymmetrian muoto ovat toimintamallit, joita kutsun ykkös- ja kakkostyyppin riskiaversioksi.

Ykköstyyppin riskiaversio tarkoittaa sitä, että etsimme huolellisesti esimerkiksi uuden ruoka-aineen, lääkeaineen tai teknologian mahdollisia riskejä – terveysriskejä, turvallisuusriskejä, taloudellisia riskejä. Painotamme näitä, jolloin oletusarvo on uuden ratkaisun torjuminen ja kieltäminen.

Kakkostyyppin riskiaversio tarkoittaa niitä haittoja, jotka voivat realisoitua sen seurauksena, että uusi teknologia kielletään tai emme pääse nauttimaan sen suotuisista vaikutuksista.

Nykyinen poliittinen ilmapiiri ylikorostaa ykköstyyppin riskiä lähes mahdottomuuksiin. Jos on pienikin haitan mahdollisuus, täyskielto on aina poliittisesti turvallisempi optio. Pelkäämme riskin realisoitumisesta aiheutuvia poliittisia seuraamuksia enemmän kuin sitä, mitä hyötyjä jää toteutumatta kiellon seurauksena.

Ykköstyypin riskiaversio kaventaa automaattisesti politiikan toimintamahdollisuuksia. Poliittinen järjestelmä jumittuu; päätöksenteon korvaavat loputtomat selvitykset, vuolas julkinen keskustelu ja alkuperäisten tavoitteiden laimentaminen. Kun tavoitetta on laimennettu riittävästi, voidaan lopulta todeta, että tarvetta päätöksenteolle ei enää ole.

Kohti ratkaisua: Kutistuvan kansalaisuuden korjaaminen

Arvoisat kuulijat,

olen yrittänyt laatia perusteellisen diagnoosin siitä, miksi potilaan toimintakyky on selvästi alentunut, hänen ruokahalunsa ja aktiivisuutensa ovat heikkoja. On aika määrätä lääkkeitä.

Läntisten demokratioitten syvin ongelma ei ole se, että kansalaisella ei olisi mahdollisuuksia osallistua poliittisiin prosesseihin. Todellinen ongelma on se, että ihmiset eivät halua osallistua proaktiiviseen päätöksentekoon asioissa jotka ovat lähinnä heitä itseään, vaan tyytyvät siihen että päätökset tehdään toisaalla ja kansalaisten rooliksi jää protestointi ja mielen osoittaminen vaaleissa tai kaduilla.

Kutsun tätä ongelmaa ”kutistuvaksi kansalaisuudeksi”. Termin (*shrinking citizenship*) isyys kuuluu Indianan osavaltion entiselle kuvernöörille Mitch Danielsille (kuvernöörinä 2004-2012).

Kutistuva kansalaisuus tarkoittaa heikentyvää kriittisyyttä ja – kuten todettua – taipumusta ulkoistaa vastuuta. Se tarkoittaa heikentyvää käsitystä *hyveistä* oikeudenmukaisuuden perusteena. Kutistuneella kansalaisuudelle tyypillistä on oikeudenmukaisuuden näkeminen passiivisena tulonjakokysymyksenä, siis eräänlaisena tasajakoapparaattina.

”Ajatus siitä, että mikään hallinto takaisi vapauden tai onnen ilman ihmisten omaa hyveellisyyttä, on täyttä satuilua,” lausui aikanaan Yhdysvaltain neljäs presidentti James Madison (1751-1836).

Kirjassaan *Keeping the Republic* (2011) Mitch Daniels kuvaa oman osavaltionsa tuhkimotarinan. Raskaasti velkainen ja alijäämäinen, väestöltään Suomen kokoinen Indiana kääntyi neljässä vuodessa ylijäämäiseksi ja kolmen A:n luottoluokkaan. Daniels laati opetukseen ja terveydenhuoltoon laajat uudistusohjelmat, jotka laajensivat merkittävästi kansalaisten valinnanvapautta ja mahdollisuutta hakea edullisempia ratkaisuja. Hänen mukaansa niiden yhteinen nimittäjä oli se, että järjestelmä alkoi jälleen uskoa ihmisten kykyyn tehdä ratkaisuja. ”Kulukontrolli ei toteudu koskaan, ennen kuin olemme kaikki kulukontrollereita,” hän kirjoittaa.

Danielsin poliittinen ohjelman ytimessä oli ajatus tehdä hänen oma roolinsa kuvernöörinä mahdollisimman pieneksi. Merkillepantavaa muuten on se, että Indiana valitsi republikaani Danielsin ylivoimaisesti toiselle kaudelle vuonna 2008, vaikka samaan aikaan presidentinvaaleissa osavaltio kääntyi demokraattien ja Barack Obaman puolelle.

Daniels halusi palauttaa päätösvaltaa yksittäiselle veronmaksajalle ja nopeuttaa julkisia päätöksentekoprosesseja. ”Hämmästyisitte, jos tietäisitte kuinka suurta osaa viranomaisista ette koskaan kaipaisi,” hän tiivistää.

Danielsin ohjelmassa keskeinen elementti olivat mm. julkisen sektorin työntekijöiden henkilökohtaiset terveystilit (*Health Savings Account*), joka tunnetaan myös muualla maailmassa erilaisina variaatioina. Menemättä tämän tilinpidon yksityiskohtiin, tulokset puhuvat puolestaan. Kun Indianassa osavaltion työntekijät liittyivät ohjelmaan (vapaaehtoisesti), heidän terveysmenonsa putosivat 11 prosenttia verrattuna arvioituun. Ennaltaehkäisevän terveydenhuollon suosio oli selvästi korkeampi kuin vanhassa vakuutus pohjaisessa ratkaisussa. Sen lisäksi kuluttajat valitsivat selvästi useammin rinnakkaislääkkeitä kuin vanhassa järjestelmässä ja kilpailuttivat parasta hintaa yksinkertaisille hoitotoimenpiteille.

Danielsilla on uskoonsa syvempiäkin motiiveja kuin rahan säästyminen: ”Kun ihminen ottaa vastuuta itsestään ja lähimmäisestään, hän kokee sen myötä arvokkuutta ja tyytyväisyyttä,” hän kirjoittaa kirjassaan. Tämä näkemys ei ole mitenkään pohjoismaisen hyvinvointivaltion vastainen tai epäsoviva hyvinvointivaltion perusajatuksen kanssa – mikäli perusajatuksena on hyvinvointivaltio aktiivisena, kaksisuuntaisena poliittisena järjestelmänä.

Danielsin ajatuksen ytimessä on ilmaus, joka on pudonnut poliittisessa taajuussanastossa huolestuttavan alas. Tieteellisessä ja poliittisessä keskustelussa se määritellään varsin harvoin. Tämä ilmaus on arvokkuus, jonka näen Kantin tavoin vapaan tahdon ja ihmisen oman aktiivisuuden ilmauksena. Arvokkuus on perimmiltään ihmisen kykyä omiin valintoihin.

Ladies and gentlemen,

haluan lopuksi muistuttaa teitä ensimmäisestä Tampere-luennosta, joka pidettiin tässä samassa talossa 12 vuotta sitten. Luennon piti Tampere-klubin jäsen, amerikkalainen taloustieteilijä ja Nobelilla palkittu James Buchanan, jonka puhe on minuun syvimmin vaikuttaneita yksittäisiä tekstejä. Buchananin liberaali viesti oli perimmiltään äärimmäisen yksinkertainen ja samalla hyvin velvoittava: Meidän on uskottava yksilön mahdollisuuksiin, silloinkin kun se tuntuu vaikealta tai jopa mahdottomalta.

Kiitos.